

Отримано: 8 березня 2018 р.

Прорецензовано: 12 березня 2018 р.

Прийнято до друку: 15 березня 2018 р.

e-mail: ba4unliliya@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-1(69)/1-31-33

Бачун Л. І. Дещо про псевдоніми періоду 1942-1954 років (за матеріалами українських прозових творів). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 1, березень. С. 31–33.

УДК: 81'373.22

Бачун Лілія Ігорівна,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ДЕЩО ПРО ПСЕВДОНИМИ ПЕРІОДУ 1942-1954 РОКІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УКРАЇНСЬКИХ ПРОЗОВИХ ТВОРІВ)

У статті проаналізовані мотиваційні принципи добору псевдо для іменування та умови, які впливають на псевдонімну номінацію персонажів романів про національно-визвольний рух 1942-1954 років. З'ясовано різні семантично-мотиваційні категорії вибору псевдо, а саме: назви на позначення тваринного і рослинного світу; одно- або двочленні антропоформули; псевдоніми, обрані за родинним статусом або родом діяльності персонажа; псевдоніми, семантика яких вказує на зовнішні та внутрішні ознаки людини; псевдоніми, які є одночасно і топонімічними одиницями, іменами міфологічних та історичних осіб, назвами природних або штучних утворень; псевдоніми, семантикою яких є назви почуттів, знарядь праці, частин людського тіла. Показано їхню частотність вживання в аналізованих художніх текстах.

Ключові слова: антропонімія, онім, ономастика, псевдонім.

Бачун Лилия Игоревна,

Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, г. Тернополь

КОЕ-ЧТО О ПСЕВДОНИМАХ ПЕРИОДА 1942-1954 ГОДОВ (ПО МАТЕРИАЛАМ УКРАИНСКИХ ПРОЗОВЫХ СОЧИНЕНИЙ)

В статье проанализированы мотивационные принципы отбора псевдо для именованя и условия, которые имеют влияние на псевдонимную номинацию персонажей романов о национально-освободительном движении 1942-1954 годов. Выяснено различные семантически-мотивационные категории отбора псевдо, а именно: названия для обозначения животного и растительного мира; псевдонимы, избранные по семейному статусу или родом деятельности персонажа; псевдонимы, семантика которых указывает на внешние и внутренние признаки человека; псевдонимы, которые являются одновременно и топонимными единицами, именами мифологических и исторических лиц, названиями природных или искусственных образований; псевдонимы, семантикой которых являются названия чувств, орудий труда, частей человеческого тела. Также показано их частотность употребления в рассматриваемых художественных текстах.

Ключевые слова: антропонимия, оним, ономастика, псевдоним.

Liliia Bachun,

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil

SOMETHING ABOUT THE PSEUDONYMS OF THE PERIOD OF 1942-1954 YEARS (FROM THE MATERIALS OF THE UKRAINIAN PROSE COMPOSITIONS)

The motivational principles of choosing the pseudo for naming a person have been analyzed in this article, as well as the conditions, that have the influence on the pseudonym nomination for the characters of the novels about the national – liberation movement in 1942-1954. The different semantic and motivational categories of the pseudo's choice also have been found out, for example: the names for the marking of the animal and plant world; one- or two-part anthropological formulas; the pseudonyms chosen for a family status or for the character's occupation; the pseudonyms the semantics of which point to the external and internal features of a man; the pseudonyms, which are simultaneously the toponymic units, the names of mythological and historical persons, the names of natural or artificial formations; the pseudonyms, the semantics of which are the names of feelings, tools and parts of the human body. In addition, their frequency of use was shown in the analyzed fiction texts.

Key words: anthroponomy, onim, onomastics, pseudonym.

Антропонімікон художньої прози про національно-визвольний рух першої половини ХХ століття є вкрай важливим матеріалом для аналізу та досліджень, оскільки письменники найменували персонажів відповідно до тогочасних подій. Згідно з цим, більшість імен мають не лише варіативність одного імені у текстах, але й свої паралельні способи номінацій. До таких способів відносимо псевдоніми осіб, оскільки у воєнний час повстанці добирали собі псевдо для приховування власного імені. Псевдоніми як мовне явище висвітлювали такі вітчизняні та інші слов'янські лінгвісти, як П. П. Чучка, В. В. Німчук, М. П. Лесюк, О. В. Петрова, Н. М. Павликівська, О. В. Суперанська, В. А. Никонов. Зокрема, П. П. Чучка зазначає, що псевдоніми – не звичайні лексеми. Це, як правило, промовисті іменування, кожне з яких зберігає внутрішню форму, а отже, й первісну мотивацію. Оскільки псевдоніми переважно є самоназвами, то більшість із них одночасно є і власною самоозначкою [10, с. 83]. У «Словнику термінів» В. Г. Дмитрієва псевдонім – загальна назва для вигаданих або змінених імен і прізвищ, які замінили справжнє ім'я і прізвище [2, с. 276]. Властиво, Д. Г. Бучко стверджує у «Словнику української ономастичної термінології», що «псевдонім – вид антропоніма, особисто вигадане, приbrane конкретно особою прізвище (іноді й ім'я), щоб скрити своє справжнє найменування й уникнути переслідування себе й своїх рідних існуючою владою; саме тому більшість учасників визвольних змагань за незалежність України використовували псевдо та псевдоніми» [1, с. 159]. Про вживання інших назв для позначення псевдонімів пише і Н. М. Павликівська: «Використання готових лек-

сичних одиниць для позначення особи характеризується широким застосуванням антропонімів (прізвищ, імен, імен по батькові), топонімів (гідронімів, ойконімів, оронімів), міфонімів, астронімів та апелятивів. Псевдоніми утворюються шляхом онімізації апелятивної та трансонімізації пропріальної лексики. Такий спосіб номінації високопродуктивний у літературно-мистецькій, політичній та кримінальній псевдонімії [5, с.341]. Тому, висока зацікавленість вітчизняних та інших слов'янських лінгвістів з приводу мотивації добору псевдоніма та його структури зумовлює актуальність обраної теми. Мета статті: на матеріалі семи українських прозових творів художньої мемуаристичної літератури про національно-визвольний рух 1942-1954 років з'ясувати мотиви іменування та умови, які впливали на псевдонімну номінацію. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: подати загальне поняття «псевдоніма» як терміна; проаналізувати наявність псевдонімів у семи романах про національно-визвольний рух за незалежність України, принципи їхнього добору, структуру та функціонування одних і тих же онімів у різних романах.

У семи романах про визвольний рух 1942-1954 років (А. Кокотюха «Червоний», У. Самчук «Чого не гоїть вогонь», Р. Федорів «Палиця для прокажених», «Срусалим на горах», Р. Іванчук «Рев оленів на розвідні», О. Яворська «На чужих вітрах», С. Семенюк «І гинули першими») загальна кількість найменувань осіб – 1380 одиниць, де лише псевдоніми становлять 107 позицій, і це є 7,7% іменувань. У вказаних вище творах автори наводять як справжні імена персонажів, так і їхні псевдоніми. Властиво, із загального числа ми виділяємо семантично-мотиваційні категорії вибору псевдо:

1. Група псевдонімів, мотиваційною базою яких служать назви на позначення тваринного світу: «**Лев**», «**Олень**», «**Рись**»: «...сидять змучені сотенні: «**Олень**» (Славко) та «**Лев**» (Лесь)» [11, с. 228]; «**Ведмідь**, **Кобила**, **Олень**: «сидить, спершися на стовбур, вістун **Кобила**, читає останнє число газети «**Волинь**»» [6, с. 83]; **Лис** («Палиця для прокажених»); **Вовк** (Омельян Грабець), **Сіроманець** (Василь Макар): «...цим питання доручили зайнятись Володимирові і **Сіроманцеві** (Сіроманець – Василь Макар, референт СБ КЕ ПЗУЗ)» [7, с.58]; та пташиного: «**Крук**», «**Яструб**», «**Сокіл**», «**Орел**»: «У пам'яті закарбувалися «**Хмара**», «**Крук**», «**Яструб**...»» [11, с. 236]; **Ворон**, **Орел**: «**Ворон** уже пробував – не вигоріло» [6, с.152]; **Пташка**: «...провідником був Сильвестр Затовканюк (Уголь) з Полонки, знаний також як **Пташка**» [7, с. 80].

2. Псевдоніми, семантика яких мотивується назвами рослин: **псевдо «Смерічка»**, **псевдо «Яворина»**: «У цю ніч вона отримала **псевдо «Смерічка»**» [11, с. 126]; **Верб**, **Береза**: «...пояснивши, що я мав псевдо **Пасічник**, але воював без нього під своїм родовим іменем, потім назвав **Верб**, **Кривоноса**, **Лиса**, **Орача**, **Петруся** й наостанку **Березу**...» [9, с.418]; **Верб** (Олена Мостович), **Квітка** (Люба Гнатюк): «**Люба Гнатюк** (Біла, Русалка, **Квітка**) – донька селянина із с.Гаразджі...» [7, с. 39].

3. Категорія псевдонімів, які представлені одночленими («ім'я» чи «прізвище») або двочленими («ім'я+прізвище») антропоформулами різної структури: «**Андрій**», **Боремський**, **Василь**, **Володимир**, **Галина**, **Гриша**, **Кайдаи**, **Левко**, «**Марко Бараболя**», **Оксана**, **Олег**, **Остап**, **Охрім**, «**Прокіп**», **Семенюк**, **Юрко**: «Інформацію прислав Ананій Закоштур (Василь)...провід ПЗУЗ очолили Володимир Робітницький (Левко)» [7, с.102]; **Борис**, **Булава**, **Качан**, **Куля**, **Небаба**, **Ступницький**, **Троян**, **Царенко**: «всі три – **Троян**, **Царенко** й **Булава** – сильно диміли цигарками» [6, с. 76]; «**Буреверхи**», «**Мирон**»: «...в якій перецікували енкаведистську операцію хлопці з бойки сотенного «**Буреверхи**...»» [8, с. 302]; **Борівітер**, **Оленка**, **Петрусь** («Палиця для прокажених»); «**Мирт**»: «При відступі загинув четовий «**Мирт**», ровейий «**Сокіл**...»» [11, с. 216].

4. Псевдоніми, обрані за родинним статусом або родом діяльності персонажа: **Відьма**, **Дід**, **Циганка**: «Василина Демчинська (**Циганка**), бідна селянка із с. Піддубців...» [7, с. 40]; **Танкіст**: «– Е, **Танкіст**...Тайга перетерти хоче!» [4, с. 213]; **Ворожун**, **Пасічник**, **Орач**: «...Василь Кузьмак, син Івана, який у підпіллі мав **псевдоВорожун**...» [9, с.322].

5. Група псевдонімів, семантика яких об'єднує зовнішні та внутрішні ознаки, які характеризують людину: «**Вишневий**» («На чужих вітрах»), **Дужий**: «Командир, тоді він проходив під псевдо **Дужий**, втратив майже всіх людей» [4, с.49], **Пампушка**: «...кучерявого Івана з Дерманя, що назвав себе, відповідно до фаху, **Пампушкою**» [6, с.146]; **псевдо Рудий**: «...став своєю людиною при штабі відтинку УПА «**Карпати**» і мав **псевдо Рудий**» [9, с.43]; **Біла** (Люба Гнатюк), **Сизий** (Рахвальський): «Того ж року гестапо арештувало Рахвальського (**Сизого**, Діда), колишнього обласного референта...» [7, с. 79].

6. Одночленні псевдоніми осіб, які є одночасно і топонімами і одиницями: **псевдо Берлін**: «Попереду йшов боєць на **псевдо Берлін** з Києва» [7, с.109]; **Хотин**: «...сиділи **Залізник**, **Царенко**, **Булава**, не минаючи й **Терешка**, що разом з вістуну **Хотином**, який перший відкрив увесь цей **скарб**...» [6, с. 85]; **Ташкент**: «Командиром узбеків був капітан **Ташкент** – Мір Алієв, чудова людина...» [7, с. 56].

7. Псевдоніми повстанців, які одночасно є іменами міфологічних та історичних осіб: **Гонта**, **Залізник**, **Еней**, **Мавка**, **Русалка**, **Сатана**: «Процаємося з волинським проводом **ВО** – **Клишачем**, **Білою** (досі бачу її обличчя...), **Мавкою**...» [7, с. 122]; **Кривонос**, «**Опришок**» («Палиця для прокажених»); «**Опришко**», **псевдо «Орлик**», «**Сагайдачний**»: «Серед постріляних був сам «**Сагайдачний**» – **Петро Козуляк**, середущий син старої **Анни**.» [8, с. 269]; **Еней**, **Мамай**, **Парис**: «**Курені Докса**, **Довбенка** і **Мамая** вимкнулись з оточення і зайняли нові позиції...» [6, с. 167].

8. Група псевдонімів, лексичною базою яких є назви природних чи штучних утворень: «**Хмара**», «**Граніт**», «**Гора**», «**Скеля**», «**Могила**»: «Бойовим охоронцем табору сотенний призначив Мілиного **Юрка** на псевдо «**Граніт**» [11, с. 239], **Тайга** («Червоний»), **Гай**: «**Анатолій Козяр** (**Гай**, **Володимир**), син безземельних селян...» [7, с. 39].

9. Псевдоніми, семантика яких позначає назви почуттів, знаряддя праці: «**Помста**»: «В її пам'яті закарбувалися... «**Рись**», «**Помста**», «**Могила**», «**Граніт**...»» [11, с. 236]; **псевдо Довбня**: «**Друже Крук**, та ж упізнай мене, я куцовий із **Боднарівки** на псевдо **Довбня!**» [3, с. 106].

10. Псевдоніми, назви яких вказують на частини людського тіла: «**Вух**»: «**Вух**» – тобто повстанець, що вартував біля входу...» [9, с. 412].

Важливо зазначити, що окремі псевдоніми персонажів романів про визвольні події 1942-1954 років повторюються у різних текстах, називаючи інших осіб. Наприклад, роман волинського підпільника Степана Семенюка «І гинули першими» є автобіографічним і, відповідно, антропоніміком цього твору можна вважати історично достовірним. Псевдонім **Еней**ми бачимо у нотатках Степана Семенюка із поданням реального імені повстанця: «Під кінець вибрали представників на **Крайову конференцію**. Вони виїхали до **Енея***. ***Еней** – **Петро Олійник** (1909-1946), командир військової округи УПА» [7, с. 109]. У свою чергу, у художньому тексті Уласа Самчука є псевдонім **Еней**, котрий не супроводжується іменем реального денотата:

«Від серпня починаючи, Троянова бригада діяла як окрема оперативна бойова одиниця УПА - Північ, ВО «Заграва», під зверхністю командира *Енея*» [6, с. 136]. Аналогічно, Степан Семенюк використовує історично правдивий антропонім *Залізняк* як керівника гайдамацького повстання: «*Залізняк і Гонта почали творити гетьманат України...*» [7, с. 153], в той час, коли в Улас Самчука цей онім функціонує як псевдо: «...за столом президії сиділи Троян, Царенко й Булава, окремо на обрізку – *Залізняк* у ролі секретаря» [6, с.160]. Тема повстанських рухів та ролі їхніх лідерів в Україні в попередні століття, вочевидь, надихала письменників (та й повстанців) для власного вибору псевдонімів. Так, у двох різних художніх романах Романа Федорова ми зустрічаємо псевдо «*Опришко*»: «*А взагалі то ніякий я не Джус, я «Опришко» із тих прадавніх сорокових років*» [8, с. 292] та «*Опришок*»: «...був це найулюбленіший у боївці кучерявий юнак на псевдо «*Опришок*» [9, с. 400].

Правдивість викладу та достовірність існування згадуваних персонажів Степан Семенюк підтверджує у власному романі, називаючи осіб (хоча псевдонім їхній і забув): «*Через Буг була зв'язковою дівчина із Крилова, дуже жвава і мила. На жаль, забув її псевдо*» [7, с. 53].

Можемо зробити висновок, що псевдоніми як спосіб позначення особи був досить популярний як в художній літературі, так і в мемуаристиці про визвольний рух 1942-1954 років. Автори романів або ж власне повстанці найчастіше замінювали свої імена, імена персонажів на інші здебільшого одночленні християнські оніми: *Василь, Галина, Охрім, Юрко* («*І гинули першими*»); назви на позначення із тваринного світу: «*Рись*», «*Олень*», «*Лев*» («*На чужих вітрах*»); назви рослинного світу та роду діяльності людини: *Верба, Береза* («*Палиця для прокажених*»), *Танкіст* («*Червоний*»). За структурою це переважно одночленні позиції, хоча є і двочленні: «*Друг Яцур*», «*Марко Бараболя*» («*І гинули першими*»).

У статті проаналізовано мотиваційні принципи добору псевдонімів для персонажів українських прозових творів про національно-визвольний рух 1942-1954 роки, їхню структуру та частотність псевдонімних однакових найменувань у різних текстах. Через не цілком достатню дослідженість псевдонімії у художніх творах і мемуарах вважаємо подальші пошуки в цій царині актуальними.

Література:

1. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Словник української ономастичної термінології / Уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. – Харків: Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
2. Дмитриев В. Г. Скрывшиесвоеимя (Изисторианонимов и псевдонимов) / В. Г. Дмитриев. – М: Наука, 1977. – Изд. 2-ое, доп. – 312 с.
3. Іваничук Р. І. Вогненні стовпи: Тетралогія / Худож. - ілюстратор Л.Е.Чайка; Худож - оформлювач С. В. Вдовиченко. – Харків: Фоліо, 2009. – 507 с.
4. Кокотюха А. Червоний: роман / Андрій Кокотюха. – 2-ге вид. – Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2015. – 320 с.
5. Павликівська Н. М. Українські псевдоніми як об'єкт ономастичних досліджень / Н. М. Павликівська // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Філол. науки. – 2012. – № 1. – с. 339 – 342.
6. Самчук У. Чого не гоїть огонь / Улас Самчук. – Київ: МАУП, 2008. – 352 с.
7. Семенюк С. І гинули першими. Нотатки волинського підпільника. – Луцьк: ВМА «Терен», 2010. – 228 с.
8. Федорів Р. М. Єрусалим на горах: роман / Р. М. Федорів. – Київ: Вид-во гуманіт. л-ри, 2008. – 608 с.
9. Федорів Р. М. Палиця для прокажених. Роман. – Львів: «Червона Калина», 2000. – 424 с.
10. Чучка П. П. Українські псевдоніми: статус, структура і функції // Наукові записки КДПУ. – Вип. 37. – Кіровоград, 2001. – С. 82-83.
11. Яворська О. На чужих вітрах / Ольга Яворська. – Львів: Априорі, 2015. – 260 с.